

GECE ÇÖKERKEN
OSMANLI'DA GECE HAYATI

AVNER WISHNITZER

ÇEVİREN
CAN GÜMÜŞ İSPİR

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	14
1. KISIM	
GECEYE İLİŞKİN GERÇEKLER	
1	
HUZURSUZ ETMEK	39
2	
GÖRÜNMEYENİ DÜZENLEMELER	88
3	
KENTSEL BİLİNÇALTI	142
4	
MÜPHEMLİK VE MUĞLAKLIK	186
5	
IŞIĞI ÜRETMEK	236
2. KISIM	
GECEYE İLİŞKİN GERÇEKLER	
6	
İKTİDARIN NURU	277

7		
GECE MUHAREBELERİ	327	
SONUÇ VEYA YENİ BİR GECENİN ŞAFAĞI?	376	
Ek:		
BU KİTAPTA SİCİLLERİN KULLANIMINA DAİR	390	
KAYNAKÇA	395	
DİZİN	439	

TEŞEKKÜR

Bu proje, 10 seneden biraz uzun bir süre evvel önce, University of Washington'daki doktora sonrası çalışmalarım sırasında bir şekilde beklenmedik bir toplantının ardından başladı. Seattle'a geldikten kısa bir süre sonra, insanlar o zamanlar yalnızca ismen tanıdığım Walter Andrews'la buluşmam gerektiğini söylüyordu. Osmanlı şiir dünyasından tamamen habersizdim ve de buna dair bilgi edinmeye yönelik herhangi bir ilğim yoktu. En nihayetinde buluştuğumuzda, Osmanlı gecelerine dair bazı fikirlerimi onunla kabaca paylaştığımda Walter beni dikkatlice dinledi ve Osmanlı şairlerinin benim gözlemlerimin pek çoğuna muhtemelen katılmayacağını nazik bir dille ifade etti. İtiraf etmem gerekirse Osmanlı şairlerine ne düşündüklerini sormak hiç aklıma gelmemişti. Fakat Walter'ın şiirden bahsetme tarzına dair bir şeyler beni cezbetti ve ne oluyor dememe kalmadan onun şiir-okuma grubuna katılmışım bile. Sanki Walter bize geçmişte bir toplumun kolektif zihnine giden gizli bir yolu gösteriyor ve onun uzun ve dolambaçlı koridorlarında bize rehberlik ediyordu. Engin bilgisiyle bizi bir nüanslar ve müphemlik dünyasına soktu ve çoğu zaman utanç verici olan yanlış çevirilerimizi sabırla düzeltti. Neredeyse tesadüfi olan bir karşılaşma, büyüleyici bir entelektüel yolculuğa dönüştü.

Yıllar içinde ne zaman bir beyitle boğuşsam ya da bir mecaz konusunda kararsız kalsam Walter'ın tavsiyelerine başvurdum. Bu istişareler genellikle şiir ve siyaset, geçmiş ve bugüne dair; konuşulan, yazılan ve dile gelmemiş, insanlar arasında mübadele edilmiş ya da boşlukta kalmış -karanlık ve ilham, güzellik ve aşk gibi- kelimelere dair uzun sohbetlere dönüştü. Tüm bu kelimelerle ilişkili olan bu esere son

dokunuşlarımı yaparken, Walter bana hastalığından bahsetti. Onunla çalışmanın son hâlini paylaşabilmeyi umarken, ona metni gönderdiğimde her şey için çok geçti. Bundan iki gün evvel onu kaybetmiştik. Her şeyden evvel son derece nazik, sıca ve bilge bir insan olan, böylesine büyük bir akademisyen ve öğretmenden öğrenme imkânı yakaladığım için her zaman minnettar olacağım. Bu kitap onun anısına ithaf edilmiştir.

Pek çok arkadaşım ve meslektaşım bu kitaba çeşitli şekillerde katkıda bulundu. Araştırma asistanlarım Zeynep Üzümlü, Ramiz Üzümlü ve Omar Halabi'ye bilhassa minnettarım. Bu proje onların sadece sonsuz adanmışlıklarından, sağduyularından ve zekalarından değil, aynı zamanda disiplinler eğitilmelerinden ve dil becerilerinden son derece istifade etmiştir. Zeynep, Ramiz ve Omar, kaynakları bulmak ve onları en verimli şekilde analize hazırlamak için bir rüya araştırma takımı oluşturdu. Ayrıca, bazı mühim noktalarda önemli iç görüşler ve ipuçları önerdiler ve onların peşine düşmem için beni teşvik ettiler. Ayrıca bu projenin ilk aşamalarındaki sıkı çalışmaları için Yoav Schwarz ve Sahar Mor Bostock'a müteşekkirim. Bu kişiler olmadan, bu çalışma çok daha zor olurdu ve kesinlikle bu denli keyifli olmazdı.

Bu projeye eşlik eden diğer rüya takımı Toplumsal Tarih Atölyesi'nden arkadaşlarım ve ortaklarımdır: On Barak ve Liat Kozma. On ve Liat eseri baştan sona ve bazı bölümleri birden çok kez okudular. Sayısız sohbette projenin bazı sorunları üzerine düşünmeme yardımcı oldular ve onların fikirleri ve yorumları bu çalışmayı önemli manada geliştirdi. Osmanlı şiiirinin bir başka ustası olan arkadaşım Selim Kuru ne zaman yardıma ihtiyacım olsa hep yanımdaydı. Bunun için ona minnettarım. Bazı bölümlerdeki mantıklı ve duyarlı yorumlarını tereddütsüz benimsediğim Eyal Ginio'ya da müteşekkirim. Sicili anlamlandırmama yardımcı olduğu için Iris Agmon'a, ve bu kitapta tartışılan bazı meselelere dair düşüncelerimi keskinleştirmeme yardımcı olduğu için arkadaşım Hillel Cohen'e de şükranlarımı sunmak isterim.

Bu araştırma İSRAİL BİLİM VAKFI tarafından desteklenmiştir (sözleşme numarası 423/16). Bu destek için müteşekkirim. Ayrıca, Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da muhteşem bir yıl geçirmemi mümkün kılan Misafir İsraili Bursu'nu (Visiting Israeli Fellowship) alma şansına nail oldum. Aron Shai ve Ronit Ackerman'a daimi destekleri, duyarlılıkları ve zor zamanlardaki anlayışları için teşekkür ederim. Ayrıca, St. Antony's'deki Ortadoğu Merkezi'ndeki insanlara ve bilhassa da merkezin başındaki Eugene Rogan'a oradaki vaktimi bu denli ufuk açıcı ve memnuniyet verici kıldıkları için teşekkür ediyorum. Yine Oxford'dan Aslı Niyazioğlu'na yaptığımız çeşitli harika sohbetler için ve eserin bazı bölümlerine dair içgörü sunan yorumları için teşekkür ediyorum. John-Paul Ghobrial ve onun seminerinin katılımcılarına bazı önemli geri bildirimleri için teşekkür ederim.

Cambridge University Press'te bu kitap üzerine çalışmayı gerçek bir zevk hâline getiren Maria Marsh, Daniel Brown, Atifa Jiwa ve Thomas Haynes'e teşekkür ederim. Ayrıca düzeltiler için Franklin Mathews Jeberaj'a ve bilhassa Benjamin Johnson'a minnettarım. İsrail Ulusal Kütüphanesi İslam ve Ortadoğu Koleksiyonu küratörü Raquel Ukeles'e Kudüs Kadı Sicilleri'ne dair çalışmamı kolaylaştırdıkları ve Roger Ekirch'e özellikle mühim bir sohbet için teşekkür ederim. Ayrıca fikirleri ve destekleri için Ehud Toledano, Dror Ze'evi ve Avi Rubin'e; çok faydalı önerileri ve atıfları için Jens Hanssen, Amnon Cohen, Nurçin İleri, Adel Manna, Şerife Eroğlu Memiş, Mahmoud Yazbak, Ayşe Hilal Uğurlu, Yasemin Avcı, Deborah Shechter, Hay Eytan Cohen Yanarocak, Omri Eilat, Teddy Fasberg ve Idan Barir'e teşekkür borçluyum. Yayımlanmamış çalışmalarını benimle paylaşma nezaketini gösteren Peter Mackridge ve Feras Krimsti'ye, içki-yuvaları haritasını oluşturmama yardımcı olan Yener Koç'a özel teşekkürler.

Son olarak, gece gündüz demeden bana katlanmak zorunda kalan Hagit'e teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Her daim uyanık, aydınlatılmış ve her şeyi meydanda olan bir dünyada, geçmişin karanlığına bakışın bize kazandıracığı çok şey var. Çelişkili bir biçimde, Osmanlı gecelerini çalışmanın bize kazandırdığı en mühim şey, görünmezliğin faydalarını ve maliyetini fark etmektir. Bu kitap, 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda –gündüz vakti gerçekleştirmesi pek de mümkün olmayan– iktisada, suça, siyasete, ibadete ve serbest zamana dair uğraşlar için gecenin biricik koşullar yarattığını gösterir. Gece rızk ve kardeşlik, haz ve kaçış sunar; güvenmeye, saklanmaya ve komplo kurmaya müsaade ederdi. Tüm bu imkânları, göze görünmez olabilmek yaratırdı. “Karanlıkta olmak” elbette bilmemenin güvensizliğini içerirken tanınmanın vaadini ve bilmiyor gibi davranmanın da faydalarını içeriyordu. Bu kitapta öne sürdüğüm üzere, erken modern dönemde bu saklanabilirlik, Osmanlı devlet ve toplumunda geniş kapsamlı sonuçlar doğurdu.

Sanılanın aksine, gözden kaybolmaya çalışanlar, yalnızca toplumsal ya da dinî açıdan marjinal olanlar değildi. Başkalığa hatta yıkıma olanak sağlayan gece, hegemonyaya da hizmet etti. Karanlık, kurulu düzene açıkça meydan okumadan iktisadi, siyasi, toplumsal, dinî ve cinsel baskıların ortadan kaldırılmasına izin verdi. Aslında devlet, alkol tüketiminden ve fuhuştan alınan vergilerden doğrudan yararlanıyordu. Karanlıkta olanlar karanlıkta kaldığı müddetçe, satıcılar, müdavimler ve devlet görevlileri, bunların hiçbiri yaşanmamış gibi davranabilirdi. Bir diğer deyişle, gece herkesi saklayabilecek kadar karanlıktı. Gece, benliğin bir parçası olan ama yine de bilincin merkezinde yer almayan bir tür kolektif bilinçaltıydı.

Bu üretken ihmal, geceyi herkese eşit derecede açık olan pastoral bir fırsatlar diyarına dönüştürmedi. Daha zayıf ve fiziksel olarak daha kırılğan olanlar için görüşün zayıflaması ve bunun kamu güvenliği üzerindeki olumsuz etkileri, çoğunlukla, kapanma, bazen de korku ve şiddet anlamına geliyordu. Gece dışarı çıkanların ya başka şansı yoktu ya da gizlenebileceklerine, fiziksel güçlerine veya başkalarının onları koruyacağına güveniyorlardı. Bu kriterleri en iyi Osmanlıların bir zamanlar şöhretle anılan askerleri yeniçeriler karşılar. Yeniçeriler silahlıydılar, silah kullanma eğitimi almışlardı ve güçlü bir topluluk dayanışması geliştirmişlerdi. Resmî manada düzenin bir kolu olan, asi ve dinî açıdan karşıt bu birlikler, bilhassa geceleyin esaslı bir düzensizlik kaynağına dönüştü. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, askerî yenilgiler ve iç istikrarsızlıklar bağlamında, reform yanlısı çevreler daha merkezî ve ortodoks bir düzen için ısrar etmeye başladı. Yeniçerilerin asiliklerine, kentte yol açtıkları şiddete ve karşıt tasavvufî eğilimlerine –ve ilişkili olarak tüm bunların örselenmeden gelişmesini mümkün kılan geceye– daha az hoşgörü gösterir oldular. 1780’lerden itibaren yeniçeriler ile saray arasında karanlığın perdesi altında, ilan edilmemiş bir savaş başladı. Bu, Sultan II. Mahmud tarafından Haziran 1826’da ordunun kapatılması ve ardından Bektaşî tasavvuf düzeninin baskılanmasıyla sonuçlandı. Mahmud’un zaferi padişahın otoritesinin geceyi kuşatmasına direnen ve geceyi, muhalefet ve özgürlük kadar, bir şiddet ve güvensizlik aralığı olarak muhafaza eden güçleri ortadan kaldırdı. Kısa süre içinde, sultanın doğrudan otoritesi altında geceye dair yeni bir gerçeklik oluşmaya başladı.

Bu çalışmada, gece “gerçek” tarihin sözde gerçekleştiği günler arasında karanlık bir koridor olarak ele alınıp reddedilmeyecek; gecenin erken modern Ortadoğu’nun temel toplumsal, kültürel ve siyasi süreçlerini şekillendirmede görünmez ama hayati –bir bakıma karanlık madde gibi– olduğu gösterilecektir.

7 GECE MUHAREBELERİ

1809'un başlarında bir sabah, İstanbul'un çeşitli mahallelerinde uyanan düzinelerce sakin, kapılarında yeniçeri ocağının armasının işlenmiş olduğunu gördü. Takip eden gecelerde, özel mülklerin yanı sıra, kiliselerin ve sinagogların kapıları da benzer bir şekilde işaretlenmişti. İnsanlar bunu tehdit edici bir mesaj olarak yorumladılarsa da kimse bunun tam olarak ne anlama geldiğini ya da arkasında kimin olduğunu bilmiyordu. Vakanüvis Cabi Ömer'e göre (ö. ~1814) "bir iki kişinin işi olmayan" bu gizli eylem ev sahipleri arasında büyük endişe yarattı. Bir gece, neredeyse 100 kapı işlenmişti. İnsanlar devriye gezen askerlerin sorumlu olduğunu düşündüler fakat kimse sebebini çözemedi.¹ Mesele kaymakama intikal edince o da nihayetinde ocak komutanlarını sorguladı ama bir sonuca varılmadı. Karanlığa sessizlik eşlik ediyordu. Yeniçeri Ağası suçluları yakalama sözü veriyse de ertesi sabah şafak vaktinde Bab-ı Âli'deki Divan-ı Hümayun odasının kapısına bir tehdit mesajı asıldığında o da tamamen çaresiz kaldı. Mesaj, Nizam-ı Cedid programının bilinen bir destekçisi olan Yusuf Ziya Paşa'nın (ö. 1817) sadrazam olarak atanmasını protesto ediyordu. "Kılıcımızdan kan damlıyor" yazan mesajın devamında sadrazam suikastla tehdit ediliyordu. O gece Bab-ı Âli'de nöbet tutan yeniçeriler, mesajı kimin gönderdiğini bilmedikleri iddia ediyor ve kaymakamın kendisini şafak vaktinde odanın kapısının önünde gördüklerini anımsıyorlardı. "Me-

¹ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, 408-409.

sajı ona sorun,” belki de sadrazam olarak atanmak için kendisi yapmıştır diyorlardı.²

Neler oluyordu? Hikâyeyi aktaran vakanüvis ve onun okuyucuları olan bizler emin olamayız. Bu anekdottaki en çarpıcı kısım, padişahın da karanlıkta el yordamıyla bir açıklama arıyor olmasıdır. Yeniçeriler burada avantajlı konumda görünüyor. Dayanışmalarına ve saklanabilirliklerine güvenen yeniçeriler, harekete geçer, isyan eder ve padişah da dâhil olmak üzere herkesi çaresiz ve endişeli bırakarak ortadan kaybolurlar. Karanlıkla bir işler dönüyordu fakat kimse bunun ne olduğundan emin değildi.

Bu bölümde, muhafazakâr ve karşıt ritüelleri, düzeni ve bunların ihlallerini barındıran, serbest bir şekilde düzenlenmiş olan on sekizinci yüzyıl gecesinin, saray seçkinleriyle gecenin gayri resmi yöneticileri olan yeniçeriler arasında kademeli olarak nasıl bir muharebe alanına dönüştüğünü gösteriyorum. Yeniçeriler sarayla çatışma içinde olduklarında geceyi yalnızca hovarda zevkler ve ticaret için değil aynı zamanda komplo ve sabotaj için de kullandılar. Karanlık onların “isyan protokolleri”nin hayatı bir veçhesiydi.³ Bir kez harekete geçtiklerinde, yeniçeriler karanlığın örtüsü altında çabucak örgütlenir ve gölgelerden ortaya çıkarak güpegündüz padişaha karşı çıkarlardı.

Osmanlı padişahları da kendi açılarından –bu bağlamda önem arz edecek bir biçimde– yeniçeri isyanlarının gelişmesine elverişli bir ortam yaratan gece hayatı sahnesini yok

² Age., 409. Bu eylemler yavaşlamış olsa da tamamen bitmemiştir. O sene 25 Kasım'da (1809) iki adamın insanların kapılarına geceleyin yazılama yapıp “kışkırtıcı fikirler” yaymaktan idam edildiği bildirilmiştir. Cabi bu adamların kimliğine dair başka bir detay sunmaz. Bkz. Age., 579.

³ “İsyan protokolleri kavramını Sunar’dan alıyorum: “Cauldron of Dissent”, 127–129. O da bu kavramı John Bohsted’ten almıştır: *Riots and Community Politics in England and Wales, 1790–1810* (Cambridge: Harvard University Press, 1983). Yeniçerilerin isyan protokollerinin daha ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Yıldız, *Crisis and Rebellion*, 17–43. Benzer bir kavram için bkz. Yayıoğlu, “Guarding Traditions”, 1563.

DİZİN

- 1703 İsyanı 135
1807 Yeniçeri İsyanı 128
- A
Abdal-Ghanı bin 'Isma'ıl al-Nablusı 85
Köprülü Abdullah Paşa 88
Abdülaziz Bey 76, 120
I. Abdülhamid 69, 131, 246
II. Abdülhamid Sultan 113
adalet 134, 247
ahlak 101, 106, 118, 142, 144, 188;
~ bekcılığı 101
ahlaki sapkınlık 114
ahlaki: ~ itibar 105; ~ nizam 153,
185; ~ yoksunluk 292
ahlaksız tercihler 173
ahlaksızlık 144, 152, 159, 175
Ahmed 33, 50, 58, 69, 70, 71, 79, 95,
144, 147, 160, 161, 170, 176, 177,
189, 190, 191, 193, 194, 203, 205,
210, 211, 213, 219, 222, 230, 233,
254, 277, 278, 279, 288, 290, 295,
297, 300, 307, 309, 314, 319, 323
Ahmed Cavid 144, 176
III. Ahmed 33, 69, 70, 278, 295, 297,
323
Ahmed Refik 279
Ahmed Vasif 170
Ahmed, Shahab 189, 210, 288
Ahmet Haşım 144
akıl ışığı 322
Alemdar Mustafa Paşa 128, 129
alkol: ~ satışı 176; ~ tüketimi 187,
217, 226, 231; ~ üretimi 173
Allen, Jonathan 206
Andrews, Walter 79, 80, 81, 108,
186, 191, 192, 193, 194, 197, 211,
225, 315
antik dünya 109, 198
arzu nesnesi 202
asayiş 90, 123, 124
askerî yenilgiler 15
astronomik: ~ alacakaranlık 25; ~
gece 24; ~ şafak 25
aşk 79, 80, 187, 190, 191, 192, 194,
197, 199, 200, 203, 211, 216, 222,
227, 228, 229, 230; ~ dini 190; ~
mezhebi 190, 191, 192, 193, 210,
211, 214, 221, 222, 223, 225, 227,
228, 235, 285, 287, 318
Atali, Jacque 52
ateş oğlanları 223
Attar 191
Avrupa: ~ ekonomileri 243; ~ kentleri
19, 48
ayaklı meyhane 149
Aydınlanma 140, 280, 287, 321, 322,
323
ayn-i cem 204, 205
ayrıcalıklı topluluk kimliği duygusu
288
- B
bahçe âlemleri 211, 212, 219
balık âlemleri 221
Balıkhane Nazırı Ali Rıza 19, 44, 144
banilik ilişkileri 80
Batı kültürleri 22
batılılaşma 278
Batlamyus modeli 196
bedensel arzu 191
bekâr odaları 41, 77, 84, 153
Bekri Mustafa 231, 232, 233, 234
Bektaşî(ler): ~ düzen 169; ~in ritüelle-

ri 205; ~ tarikatı 203, 204; ~ tasavvuf
düzeni 15
Bektaş, John Birge 288
biyolojik: ~ gece 24, 25; ~ ihtiyaç 68
Boutin, Aimée 43, 51
Börekeçi, Günhan 307, 308

C

Cabi Ömer 126, 128, 129, 159, 170
cadılık 108
Cantemir, Dimitrie 136, 231
Caulfield, James 41, 47, 119, 120
cemaat 227
cerağ yandırma 205
cinsel: ~ davranışlar 105; ~ maceralar
23; ~ sapkınlık 114
cinsellik 192
cinsiyet 20, 25, 41, 68, 82, 83, 86,
109, 154, 188, 222
Cohen, Amnon 35, 270
Connor, Steven 53
Crary, Jonathan 20
Czeisler, Charles 70, 268

Ç

Çalış-Kural, Deniz 186, 212
Çelebizade Abdullah Mahir 80
çırağan: ~ eğlenceleri 314, 315; ~ par-
tilleri 315

D

D'Ohsson, Mourdagea 41, 44, 145,
146, 164, 265, 295, 313, 314, 315
dairesel imgeler 213
Damad İbrahim Paşa 278, 279, 312,
313, 317, 321, 324
damgalama 108, 118, 145
Dere, Ali 113
devlet: ~ denetimi 96, 97; ~in gözetim
mekanizmaları 227; ~ kontrolü 90,
132; ~ müdahalesi 97
devriye yöntemi 136
Diko Yılmaz, Gülay 168, 259
din 68, 278, 284, 289, 294
dinî sapkınlık 114
dinî: ~ aidiyet 248; ~ otoriteler 206; ~
sapkınlık 108; ~ şenlikler 305
divan şiiri 79

doğüstü tehlikeler 66, 87
döşek yoldaşı 76, 165
duyu merkezi 91, 100, 140
duyusal deneyimler 48
dünyevi rutinler 217
düzen güçleri 178
düzensizlik yuvası 178

E

Ebu Bekir 199
edebî: ~ gelenekler 48, 224; ~ temsil-
ler 218, 234
edebiyat 81
egemen söylem 169
eğlence 18, 20, 83, 127, 128, 129,
146, 148, 159, 161, 165, 166, 170,
181, 182, 209, 211, 219, 222, 226,
228, 229, 268, 279, 306, 309, 310,
311, 312; ~ alanı 83
Ekirch, Roger 17, 19, 20, 21, 22, 24,
42, 47, 49, 65, 68, 70, 72, 74, 83,
126
ekonomik iktidar 83
elektrik 63, 237, 238, 241, 244
El-Hac Halil Efendi 302
El-Hac Mustafa 97, 98
El-Rouayheb, Khaled 175, 323
Emani 80
endüstriyel ışıklandırma 24
Ergene, Boğaç 95, 108, 109
Ergin, Nina 50, 51
Ergin, Osman Nuri 62, 118
erken modern: ~ Avrupa 108; ~ Av-
rupa geceleri 19; ~ dönem 43, 65, 66,
90, 307; ~ gece 93; ~ İngiliz haneleri
83; ~ Ortadoğu 15; ~ Osmanlı gece-
leri 166; ~ Osmanlı İmparatorluğu
145, 146, 238, 306; ~ Osmanlı kent-
leri 99
erotik duyarlılıklar 219
Vakanüvis Esad Efendi 170
Esrar Dede 195
estetik 190, 191, 219, 230, 258
eşcinsel ilişki 101
evlilik fırsatları 101
Evliya Çelebi 111, 113, 149, 150,
249, 263, 282, 283, 284, 289

- F
fahişelik 76, 165
felsefe 92
fesad 122, 143, 152, 153, 156, 157, 158, 161, 173, 174, 175, 177, 180; ~ fesad yuva(lar)sı 143, 175
fesadlık 161, 178, 184
Baş Müftü Feyzullah 264
fiziksel mekân 53
Frankland, Charles 85
fuhuş 32, 101, 106, 120, 155, 157, 160, 173, 176
- G
gayrimeşru seks 155, 175
gaz 241
gazyağı 241
gece: ~ adanmışlığı 187; ~ âlemleri 185; ~ düzeni 90, 124; ~ eğlence(ler) si 20, 69, 71, 188, 193, 274, 312; ~ ekolojisi 171; ~ hayatı 31, 32, 33, 144, 145, 146, 158, 165, 176, 177, 179, 182, 183; ~ imgesi 196; ~ meclisi 214, 222; ~nin karanlığı 103, 209; ~nin manevi dünyası 193; ~nin tarihi 17, 19, 24; ~nin sosyolojisi; ~nin coğrafyası 17; ~nin antropolojisi 17; ~nin verimliliği 16; ~toplumsallaşması 187; ~toplumsallığı 210; ~uykusu 65, 86; ~yaşamı 145
geç dönem Osmanlı romanları 231
geleneksel: ~ gündelik düzen 217; ~ İslam öğretisi 188
genel ahlak 90, 99, 107, 108, 120
genelev 122, 170
gölge tiyatrosu 142
gönül: ~ yangını 215; ~ yarası 215
gönüllü kölelik 202
görme: ~ bozukluğu 22, 103; ~ duyu-su 52, 53; ~ yetisi 53
görsel rejimler 116
göz merkezlik 91, 92, 140
gözetim 101, 169
Greenwood, Antony 241
grup normları 101
gulampare 102
gün ışığı 95, 286
gündelik: ~ düzen 143; ~ hayat 295
gündüz: ~ asayışı 125; ~ ün karanlık hâli 23
günlük mum tüketimi 264
güvenlik duygusu 141
- H
Habsburg İmparatorluğu 67
Hacı Bektaş Veli 203
Hafez 190, 191, 225, 230, 325
hafıza 53
hakikat perdesi 316
hâkim normlar 105
halk edebiyatı 226
Hamadeh, Shirine 29, 89, 153, 168
hamamlar 118, 154, 164, 175
Hamidiye rejimi 233
Handley, Sasha 21, 22, 65, 70, 72, 83
haremlik 83
Harun Reşit 132, 135, 136
Harwood, John B. 43, 48, 49, 51, 52
Haham Hasid Yehudah 208
hava gazı 145
Hebesci, Alexander Gika alias Alias 136
Horowitz, Elliot 208
Howes, David 48
Hristiyan dünyası 48
Hughes, Thomas 240
hukuki otoriteler 191
hükümet gözetimi 180
Hürrem Sultan 290
hüzün vakti 230
- I
İbn Arabi 191, 197
ışık: ~ın kullanımı 237; ~ kirliliği 16
- İ
iaşe 93, 243, 244
ibadet 20, 32, 44, 74, 206
İbrahim Hakkı Erzurumi 198, 199, 209
İbrahim Paşa 30, 278, 279, 308, 313, 317, 324
iç istikrarsızlıklar 15
içki âlemleri 231
ideolojik inançlar 48
ikindi uykusu 74, 87

iktidar 125, 140, 282; ~ ilişkileri 81, 236, 258
iktisadi: ~ sapkınlık 114; ~ düzen 96, 99
ilahi: ~ mutluluk 201; ~ hakikat 213
imparatorluk: ~ güçleri 124; ~ iktidarı imgesi 317; ~ imalathanesi 249
İnalcık, Halil 41, 169, 204, 245
inziva 87
İpşirli, Mehmet 131
İslam: ~ dünyası 48; ~ uygarlığı 322
İslami gelenekler 206
İstanbul meyhaneleri 223, 228
işitme duygusu 30, 42, 92
itaatsizlik 170
İzzet Ali Paşa 315, 316, 319

J

Jay, Martin 23, 52

K

kaçakçılık 94
kadim nizam 97, 98, 99, 260
Kafadar, Cemal 167, 174, 207, 225, 265, 268
Kağthane bahçeleri 209
kahve yasağı 135
kahvehane(ler) 41, 42, 135, 148, 154, 170, 174, 175, 221, 268, 269
Kalpaklı 79, 80, 81, 186, 192, 194, 197, 225
kamu: ~ düzeni 87, 89, 90, 94, 99, 108, 125, 144, 153; ~ güvenliği 15; ~ sağlığı 16; ~ yararı 134, 153
kamusal: ~ alan 133; ~ eğlenceler 325; ~ hayat 298
kandil: ~ geceleri 293; ~ imgesi 311
kanun dışı söylemler 223
kapitalizm 20
kara koncoloz ruhları 67
karanlığın perdesi 99
Karateke 289, 297, 298, 321, 324
Karateke, Hakan 297, 298
karşıt mutasavvıf pratikleri 188
kartezyen gelenek 140
Kâtip Çelebi 24, 172, 217, 288
Kays b. Mülevvah 196

kent: ~ ekonomisi 93; ~ geceleri 220; ~ yoksulları 162, 168
kentsel: ~ altın sınıflar 156; ~ düzen 89, 90, 141; ~ mekân(lar) 105, 140; ~ rutin 295; ~ topluluklar 41; ~ toplum 91
Kırlı, Cengiz 77, 176
kırmızı fenerli mahalleler 160
kızılbaş muhalefeti 109
Klasik Osmanlı şiiri 80
Kleinberg, Aviad 198
Koçu, Reşat Ekrem 150, 172, 180, 222, 223
kolektif: ~ bilinç 194; ~ bilinçaltı 14; ~ dikizleme 95; ~ duyu merkezi 114; ~ eylem 122; ~ kontrol 102; ~ sorumluluk 100
koltuk meyhane(ler)si 148, 149, 171
Konstantinos Mavrikios 137, 303
kontrol etme duyguları 53
korku 15, 31, 54, 60, 87, 89, 119, 122, 126, 128, 139, 141, 220, 304; ~nun yokluğu 139
Koslofsky, Craig 17, 70, 280
kozmetik düzen 296
kötü ruhlar 65, 67
kulluk 78, 79
kumar faaliyetleri 126
Kumkapı meyhaneleri 209
kutsal mekânlar 290
Küçük Çelebizade 63
Küçük Kaynarca Antlaşması 243
külhanbeyi 76
kültür 19, 22, 111, 190

L

Lale Devri 278, 279, 280, 313, 325
y Leblich, Domingo Francisco Jorge Badía 47, 116, 296
Levni 299
lonca(lar) 31, 89, 90, 91, 93, 94, 97, 98, 99, 114, 123, 124, 168, 240, 248, 251, 252, 253, 256, 257, 270, 297, 304; ~ sistemi 99, 248
XIV. Louis 300

M

MacDermot, Violet 198

mahalle(ler): ~ baskınları 120; ~ gözetimi 90, 94; ~in asayışı 125; ~ toplulukları 31, 89, 101, 153, 159, 164, 185, 188
 II. Mahmud 15, 177, 178, 246
 manevi: ~ seçkinlik hissi 205; ~ üstünlük duygusu 217
 mastürbasyon 101
 meclis 186, 210, 212, 214, 215, 217, 219, 222, 227, 228, 230, 277, 305, 313; ~in protokolleri 222
 Hafız Mehmed 302
 II. Mehmed 50
 Mehmed Tahir Münif Paşa 62
 mehtab: ~ gezintileri 219; ~ seyri 50, 217, 218, 219, 220
 mekânsal nizam 153
 meşruiyet sistemi 280
 Metropolitan Gaz Yasası 262
 Mevlana 191, 290
 meyhane(ler) 41, 88, 129, 146, 148, 149, 160, 172, 170, 172, 175, 178, 179, 209, 222, 223, 224, 225, 232
 Mikhail, Alan 23, 100
 Mirzazade Ahmed Neyli 319
 Mirzazade Mehmed Emin Salim 81, 223,
 modern: ~ Batı toplumları 92; ~ dönem 65, 90, 101, 307; ~ gece 23, 185; ~ öncesi geceler 22; ~ öncesi kentsel çevre 92
 Momarts, Gaspara Ludovico 221
 muğlaklık 185, 187, 190, 191, 217
 muhalefet 15, 158
 mum: ~ arzı 241, 246; ~ darlığı 247; ~ endüstrisi 254; ~ ışığı 211; ~ imalat-haneleri 250, 260; ~ söndürme iftirası 111
 IV. Murad 114, 130, 133, 135, 138, 226, 231, 232
 III. Mustafa 69, 127, 136, 304
 mutlak güvenlik 54
 müesses nizam 98, 143, 187
 Münif Paşa 62, 63
 müphemlik 187, 190, 191, 217
 Müslüman haneler 83
 Mütercim Ahmed Asım Efendi 219, 290

N
 Nabizade Nazım 218, 219
 Nablusi 85, 86
 Haham Naftalı, Moshe Ben-Yisra'el 181, 271
 Naima 114, 130, 133, 134, 135, 136, 139
 namus 101, 105, 107, 187; ~ siyaseti 107
 narh fiyatları 97, 98, 261
 Naşid 218
 Nedim 213, 214, 315, 317
 nihai: ~ özgürlük 202; ~ tahakküm 202
 nizam 23, 96, 97, 98, 112, 139, 153, 185, 227, 282, 289; ~in ışığı 304; ~in kolektif doğası 96
 nurun metafiziği 286

O
 Ortaçağ 19, 75, 114, 124, 197
 ortodoks Müslüman normları 109
 Enderunlu Osman Vasıf Bey 201, 202
 Osmanlı: ~ aydınlatma sistemi 33, 238, 254, 256, 281; ~ Devleti 78, 296; ~ divan şiiri 79, 194, 211; ~ dünyası 40; ~ düzeni 90; ~ edebiyatı 194; ~ geceleri 19, 291; ~ gölge tiyatrosu 123; ~ hegemonyası 211; ~ iaş sistemi 243, 281; ~ iktidar koridoru 137; ~ İmparatorluğu 14, 22, 23, 64, 65, 70, 71, 74, 76, 82, 83, 85, 108, 137, 140, 174, 208, 221, 238, 248, 274, 286, 288, 322, 326; ~ İstanbulu 28, 62, 118, 145, 162; ~ kentleri 48, 55, 68, 93, 102, 148; ~ kültürü 144; ~ madunları 79; ~ seçkin çevreleri 186; ~ seçkin şiiri 79; ~ seçkin toplumu 194; ~ Sünni iktidar yapısı 204; ~ şenlik(ler)i 298, 299, 304; ~ şiiri 192, 212, 213; ~ toplumu 74, 81, 191; ~ yönetimi 67, 82, 124, 130, 192, 204
 otorite 112, 125, 291, 294, 308

Ö
 ölüm: ~ sessizliği 47, 119; ~ün içkisi 135
 halife Ömer 132

özel: ~ alan 83; ~ gece ibadeti 208

P

padişah: ~ın gözetimi 135; ~ın gücü 52; ~ın otoritesi 15, 97; ~ otoritesi 96
panoptik gözetim 116
Papo 101, 102
Haham Pappo, Eli'ezer 82, 101
parçalı uyku 21
Pardoe, Julia 49, 269, 283
Pasarofça Antlaşması 243
pazarbaşı 97
Platon 140
popüler temsiller 234
Pouqueville, François 76, 118, 174

R

Ragıp Sadrazam Koca Paşa 305
Ramazan geceleri 295
Reculin, Sophie 17, 237, 263
resmî şiddet 89
Rycaut, Paul 110

S

Şeyh Safi al-Din 112
sanat 92
sanayi: ~ devrimi 22; ~ öncesi aydınlatma 237; ~ öncesi aydınlatmanın ekolojisi 237
sanayileşme öncesi: ~ gece 54; ~ kentler 43; ~ toplumlar 83
sanayileşmiş: ~ aydınlatma 237; ~ ışığın sistemleri 241
sapkın cinsel pratikler 108
saray: ~ gecesi 310; ~ siyaseti 306
sarhoşluk hâli 219
Sarıcaoğlu, Fikret 69, 131
savurganlık kültürü 279
Schivelbusch, Wolfgang 17, 19, 48, 237
seçkin gece eğlencesi 220
sefahat yurdu 142
seks âlemleri 109
selamlık 83
III. Selim 50, 69, 70, 132, 137, 176, 177, 179, 290, 293, 303
Sultan III. Selim 50, 70, 132, 137, 176, 177, 290, 293

Şehzade Selim 303
sembolizm 205
serbest zaman 20, 25, 32, 69, 71, 73, 306, 307, 310, 311, 321
sevgi 79
sevgilinin güzelliği 195
Seyyid Hasan Nuri 225, 226
Seyyid Vehbi 277
Seyyin Hüseyin Vehbi 299
Shaw, Stanford 176
Shayegan, Daryush 190
Shoberl, Frederic 125
sınıfsal farklılıklar 188
Sıvazi Mustafa Ağa 170
sivil toplum kuruluşları 16
siyasi otorite 135, 293
sokak: ~ aydınlatması 19, 115, 116; ~ köpekleri 49, 100
sosyal: ~ bilimler 20; ~ sınıf hiyerarşileri 68
sosyoekonomik sınıf 274
sosyo-politik nizam 299
Suhrawardi 191, 287, 288
Sünni: ~ imgeler 318; ~ İslam 34, 177, 206, 285; ~ İslam idealleri 177

Ş

Şanizade Vakanüvis 247
şarap 176, 186, 191, 210, 212
Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi 132, 142, 183, 184, 185, 220
şenlik(ler) 183, 297, 298; ~ nizamı 304
şenlikli ışıklandırmalar 296
Şeriat 60, 103, 123, 145, 152, 193, 203, 205, 287
şeylerin düzeni 97
şiddet 15, 45, 59, 60, 128, 154, 157
Şişman, Cengiz 111

T

al-Tabib, Hanna 88, 89, 128, 134, 139
tahkimat cinneti 54
tasavvuf: ~ düzeni 190; ~ ilmi 197; ~ söylemi 286, 288; ~ tekkeleri 209
tefekür mekânı 229

tekne: ~ âlemleri 221; ~ sefası kültürü 50
 tendaşlık 80
 tenha mekânlar 85
 Tietz, Friedrich 49, 63
 topluluk dayanışması 15, 32, 169
 toplumsal: ~ cinsiyet 20, 41, 82, 83, 109, 188, 222; ~ düzen 52, 139; ~ etkileşim 191, 211; ~ gece 25, 26, 42; ~ gerilimler 151; ~ gözetim 102; ~ gündüz 25, 42; ~ hayat 79; ~ hiyerarşiler 51, 83, 274; ~ inşa 140; ~ kontrol 51, 90; ~ sınıf 20, 86; ~ sınırlar 295; ~ statü 87; ~ yükümlülükler 306
 toplumun alt tabakaları 204
 Baron de Tott, François 63, 127, 128, 129, 267, 268, 304, 305
 Türk sözlü geleneği 132
 tütün yasağı 135

U

ucuz: ~ aydınlatma 43; ~ yapay aydınlatma 25
 uyanıklık 22, 25, 26, 72, 162, 197
 uyku 20, 21, 22, 25, 26, 40, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 102, 130, 162, 194, 197, 198, 199, 200, 205, 224, 268, 307, 312; ~ bozuklukları 21, 82; ~ dindarlığı 65; ~ döngüleri 162; ~ eşitsizlikleri 83; ~ hiyerarşisi 77; ~ mekân(lar)ı 21, 68, 84; ~ ortamları 83; ~ rutinleri 87; ~ zamanı 20, 21, 130
 uykusuzluk 82, 194, 209

Ü

Üst sınıfların kültürel dünyası 221

V

Vahidi 318, 319, 324, 325
 Vestfalya Barışı 280
 Vickrey, Amanda 54, 55
 Vukanovic, Tamotir P. 66

W

White, Charles 23, 44, 49, 61, 71, 78, 79, 84, 85, 100, 116, 172, 241, 243, 249, 277, 281

Y

Yahudi: ~ gelenekleri 110; ~ toplumu 101, 102
 Yahya Kemal 278
 yapay: ~ aydınlatma 25, 52, 90, 236; ~ ışıklandırma 16, 17, 25, 27
 yasadışı ticaret 94, 99, 261, 380
 yasal: ~ lonca prosedürü 98; ~ performans 96; ~ statü 101
 yatak takımları 85
 yeme mekânı 84
 yeniçeri(ler) 15, 27, 30, 33, 34, 97, 105, 110, 124, 125, 126, 128, 143, 154, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 174, 178, 179, 259, 260, 282, 304, 308; ~ statüsü 167
 yermerkezci model 213
 yoldaş halkası 224
 yüksek estetik duyarlılıklar 219

Z

Zarinebaf, Fariba 61, 76, 89, 90, 100, 125, 135, 146, 151, 153, 157, 160, 161, 165, 169, 173, 279
 Ze'evi, Dror 29, 83
 zecriye vergisi 176, 179
 Zerati, Rycout 110
 zifiri karanlık 28, 53, 317